

- SZÓNOKYKÉ ANCSIN GABRIELLA 2007: Szeged, mint a jugoszláv vállalkozások fellegvára az 1990-es években. In: KOVÁCS CSABA-PÁL VIKTOR (szerk.): *A társadalmi földrajz világi. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged.* 463–469. o.
- TAKÁCS, Z.-KINČEŠ, A. 2010: Migracija stanovništva iz Republike Srbije u susednu Mađarsku u razdoblju pre Šengenskog sporazuma. – *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici.* 46. évf. 24. sz. 69–81. o.
- TÁTRAI PATRIK-KOCSIS KÁROLY-GÁBRITY MOLNÁR IRÉN-TAKÁCS ZOLTÁN 2013: A Vajdaságot érintő migráció és annak történeti előzményei. – *Tér és Társadalom.* 27. évf. 2. sz. 35–54. o.
- TILLY, CH. 2001: Áthelyeződött hálózatok. In: SÍK ENDRE (szerk.): *A migráció szociológiája.* Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest. 89–104. o.
- VÁRADI MONIKA MÁRIA-WASTL-WALTER DORIS-FILEP BÉLA-GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2013: Bevezető: utak és úton lévők. – *Tér és Társadalom.* 27. évf. 2. sz. 3–34. o.
- VÉGEL LÁSZLÓ 1996: Modernitás és kisebbség. – *Korunk.* 7. évf. 11. sz. 25–44. o.
- VETROVEC, S. 2004: Migrant Transnationalism and Modes of Transformation. – *International Migration Review.* 38. évf. 3. sz. 970–1001. o.

## TANULMÁNYI CÉLÚ MIGRÁCIÓ: A VAJDASÁGI HALLGATÓK ESETE

Takács Zoltán – Tátrai Patrik –  
Erőss Ágnes – Filep Béla – Ristić Dušan

**ABSZTRAKT:**<sup>1</sup> A vajdasági magyar hallgatók Magyarország felé irányuló tanulmányi célú migrációja 1990-ben, a polgárháború kitörésével jelent meg szignifikánsan, majd vált egyre tömegesebbé. 2010-ben 3 152 vajdasági magyar tanult szülőhazájában Szerbiában, míg Magyarországon 1385-en folytattak felsőfokú tanulmányokat (ez a szerbiai létszám csaknem fele). A jelenséget főként az agyelszívás elméletét alkalmazva és mindkét ország/ régió szemszögéből nézve vizsgáljuk. Mivel a vizsgált jelenséget nagymértékben befolyásolják a különböző (magyar, illetve vajdasági magyar) nemzetpolitikák, ezért ezeket kiemelt fontosságuként ismertetjük. Tanulmányunk első fele főként statisztikai adatokra épülő makroszintű elemzés, amelyben a következő kérdésekre keressük a választ: milyen tulajdonságok jellemzik a Magyarországon tanuló vajdasági magyar fiatalokat; melyek a hallgatók tudományterületi aspirációi, milyen a területi koncentrációjuk és származási hely szerinti területi megoszlásuk, valamint a különféle felsőoktatási intézmények vonzása mennyire heterogén irányukba. Az így kialakuló képet interjúkból nyert tapasztalatainkkal igyekeztük árnyalni, és bemutatni az egyének és családok továbbtanulásról és letelepedésről szóló döntéseit.

**KULCSSZAVAK:** felsőoktatás, tanulmányi célú migráció, agyelszívás, migrációs döntések, Vajdaság–Magyarország

### A TANULMÁNYI CÉLÚ MIGRÁCIÓ ÉS AZ AGYELSZÍVÁS JELENSÉGE

A tanulmányi célú migrációt, a migrációs rendszeren belüli növekvő jelentőségének

A tanulmány szerkesztett változata a *Tér és Társadalom* folyóirat tematikus számában (2013. 27. évf. 2. sz.) jelent meg: *Itthonok–otthonok – új otthonok: migráns élethelyzetek a Vajdaságban és Magyarországon a délszláv háború után.* A kutatás egy nemzetközi projekt keretein belül valósult meg („*Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States.* TRANSMIG. 2009–2012”), a Svájci Nemzeti Tudományos Alap és a Svájci Fejlesztési és Együttműködési Ügynökség támogatásával. A magyarországi mélyinterjúk készítésében dr. Várad M. Monika, Rácz Katalin, Erőss Ágnes és dr. Tátrai Patrik kutatók vettek részt; míg a Szerbiában készült interjúkat Szügyi Éva és dr. Takács Zoltán rögzítették. A kutatás során szociológiai mélyinterjúk készültek 21–38 év közötti egyetemi- illetve főiskolai hallgatóval, diplomással, 2010-ben és 2011-ben. Az alanyok kiválasztása véletlenszerű volt. Az alanyok területi megoszlása származási hely (települések) szerint: Ada, Zenta, Magyararkaniza, Szabadka, Óbecse, Topolya, Zombor, Szenttamás. Továbbá Magyarországon a tanulási célú migrációban érintett települések: Szeged, Pécs, Dunaújváros, Budapest, Gödöllő voltak.

köszönhetően, élénk kutatói érdeklődés kíséri az ezredforduló óta. Legfontosabb mozgatórugója globális szinten az országok, régiók közti fejlettségbeli különbség, így földrajzilag koncentráltan, elsősorban az angolszász országok felé irányul, ami egyúttal az angol nyelvtudás fontosságára, globális gazdaságban betöltött szerepére is rávilágít (RÉDEI, 2006: 233.). A tanulmányi célú migráció sokszor elválaszthatatlan a munka-, illetve karriercélú migrációtól, hiszen a hallgatók a diploma megszerzése után gyakran a célországban maradnak, és ott lépnek be a munkaerőpiacra. Ezért SALT (2005: 31.) a tanulmányi célú migrációt a magasan képzettek (highly skilled) egyik vándorlási típusának tartja, míg más szerzők (lásd többek között IREDALE, 2001; MAHROUM, 2001; OECD, 2002; RÉDEI, 2006: 233.) a magasan képzettek migrációját előkészítő, előjelző lépésként, illetve a globalizáció fokmérőjeként is értelmezik (részletesen ld. RÉDEI, 2009: 24–28.).

A tanulmányi célú migráció tehát az agyelszívás (brain drain) első lépcsőjeként értelmezhető. A szakirodalomban agyelszívás alatt hagyományosan azt a jelenséget értjük, amikor a magasan képzett munkaerő vándorol, általában a fejletlenebb országból a fejlettebb országba; a migráció kiváltó oka tehát a gazdasági-fejlettségbeli különbség (EGEDY-KOVÁCS, 2011: 164.). Ez a küldő ország szempontjából agyelszívás, a fogadó felől tekintve viszont „agygyarapodás” (brain gain). Az agyelszívás a tanulmányi célú migrációt tekintve akkor valósul meg, ha e tanulók alacsony számban térnek vissza, vagy ha a kibocsátó ország „agyvonzó” képessége gyenge (lásd CSANÁDY-SZEMÉLYI, 2006: 80.). Szerbia és különösen a vizsgált közösség, a vajdasági magyarok esetében az agyelszívás létező jelenség,<sup>2</sup> hiszen etnikai, nyelvi, kulturális kisebbségi közösségként utánpótlást Szerbiából nem nyerhet, míg a fejlettségi különbségek, illetve a határon túli magyar kisebbség és az anyaország viszonya miatt a kapcsolatok Magyarországgal alapvetően egyirányúak. Éppen ezért általánosságban is, de a vajdasági magyar közösségre nézve különösen igaz, hogy a kibocsátó közeg számára a legnagyobb értéket azok a diákok képviselik, akik külföldi tanulmányaik befejeztével hazatérnek (brain re-gain) (GÜRÜZ, 2008; EGEDY-KOVÁCS, 2011). Ezzel szemben a Magyarországon maradó vajdasági diákok Szerbia, de elsősorban a vajdasági magyar közösség számára veszteséget jelentenek. Az „intellektuális tőke szétszóródása”, a szakemberhiány – a demográfiai gondok mellett – számos további problémát okozhat, és szerepe van a lassuló gazdasági fejlődésben, a munkatermelékenység

<sup>2</sup> A Kelet-Közép-Európa országaiban született felsőfokú végzettségűek közül az ezredfordulón átlagosan 10–15% az OECD tagállamaiba vándorolt ki. A listát a balkáni országok vezetik (Macedónia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina), ahol a felsőfokú végzettségű lakosság 25–30%-a emigrált. E jelenséget egyes kutatók már „brain flight”-nak neveznek (lásd: MIHAILOVIĆ, 2004). Szerbiában – déli szomszédjaihoz képest ez az érték alacsony (17%), míg Magyarország a régiós átlag körül áll (13%) – (DOCQUIER-MARFOUK, 2005. Idézi: CSANÁDY-SZEMÉLYI, 2006: 84.).

csökkenésében, az innováció hiányában, a versenyképesség fokozatos elvesztésében (CSANÁDY-SZEMÉLYI, 2006; GREDELJ, 2006; GÁBRITY MOLNÁR, 2008).

## A VAJDASÁGBÓL MAGYARORSZÁGRA ÉRKEZŐ HALLGATÓK

A vajdasági magyarok tanulmányi célú migrációja Magyarország irányába már az 1980-as években megjelent, de számottevővé csak 1991-től, a délszláv polgárháború kitörésétől vált. 1988 és 1994 között a Magyarországon tanuló külföldi diákok 10,3%-a Jugoszláviából származott (TÓTH PÁL, 1997). A 2000-es évek láthatóan egy állandósuló és növekvő trendet mutatnak (1. táblázat). A felsőoktatási migráció annak ellenére töretlen, hogy az elmúlt két évtizedben a magyarországi kormányzatok arra törekedtek, hogy támogassák a határon túli magyar közösségek értelmiségének képzését és szülőföldön maradását. Bár a szülőföldön maradás továbbra is deklarált cél (lásd az Alaptörvény D cikkét), a magyar támogatáspolitikai periodikus változása, a felvételi rendszer folyamatos átalakulása<sup>3</sup> több esetben is kedvezményezett helyzetbe hozta a külhoni magyar hallgatókat, ami a migrációt serkentő tényezőként hatott, és nyilvánvalóvá vált, hogy az itt tanuló diákok többsége nem kíván hazatérni szülőföldjére. Az ezredfordulón végrehajtott reform során ezért garanciákat építettek az ösztöndíjrendszerbe, amelynek értelmében a támogatásban részesülő hallgató szerződésben vállalta, hogy a képzés után hazatér. Az állam azonban nem ellenőrzi a hallgatói szerződésben foglaltak betartását.

<sup>3</sup> A kilencvenes évek elején bevezetett rendszerben a határon túli közösségek, az általuk létrehozott ösztöndíjtanácsokon keresztül, a kisebbség igényeit mérlegelve döntenek arról, hogy kik és milyen szakirányon folytathatják tanulmányaikat magyarországi felsőoktatási intézményben, magyar állami ösztöndíjban részesülve (ERÖSS et al., 2011: 6.). A cél a hiányszakmák pótlása volt, így a magyar ösztöndíj-politikának köszönhetően (melynek olyan részelemei voltak, mint a Nemzeti Előkészítő Intézet [NEI] és a Márton Áron Szakkollégium) a legjobb eredményeket felmutató fiatalok Magyarországon folytathatták tanulmányaikat (az országos, egységes felvételin szerzett pontszámok alapján). Később ún. „miniszteri ösztöndíjban” részesülhettek a határon túli magyar hallgatók, a rendes felvételi eljárások során. Napjainkban a magyar felsőoktatást még mindig vonzóvá teszi, hogy a vajdasági diákokat az otthoni érettségi pontok alapján veszik fel, míg Szerbiában szerb nyelven kellene felvételi vizsgát tenniük (a magyarországi felsőoktatási intézményekben tanuló határon túli magyar diákok támogatásáról részletesebben lásd: HORVÁTH, 2004; ERDEI, 2005; EPARE, 2008; MOLNÁR, 2008).

1. táblázat: Szerbiai hallgatók a magyar felsőoktatásban 2001–2010

Évek	Felsőfokú szakképzés	Egyetemi			Szakirányú			Összesen külföldi	Szerb % (külföldi)	
		Főiskolai szintű	szintű, osztatlan	Bsc	Msc	továbbképzés	PhD, DLA			Együtt
2001/2002	0	580	605			16	28	1 229	11 783	10,4
2002/2003	0	542	605			18	29	1 194	12 226	9,8
2003/2004	0	601	469			8	17	1 095	12 913	8,5
2004/2005	3	545	540			12	32	1 132	13 601	8,3
2005/2006	13	573	522			15	40	1 163	14 491	8,0
2006/2007*	12	428	421	274	0	24	46	1 205	15 110	8,0
2007/2008	14	306	389	525	5	25	46	1 310	15 459	8,5
2008/2009	22	207	286	712	21	31	41	1 320	16 916	7,8
2009/2010	25	40	262	905	84	29	40	1 385	18 154	7,6

Forrás: KSH adatbázisa alapján a szerzők szerkesztése, 2012.

Megjegyzés: \* – 2006-tól az Egyetemi szintű képzés tartalmazza az osztatlan képzésben résztvevő hallgatókat is.

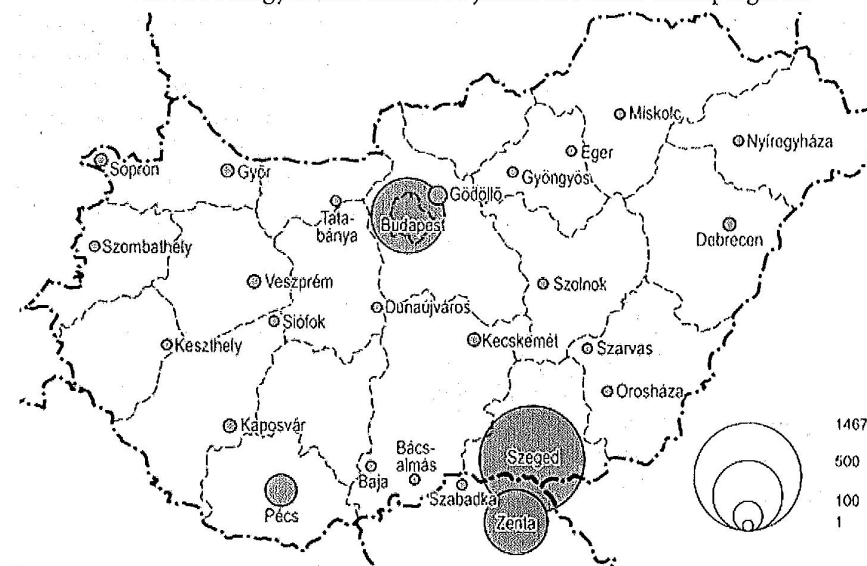
### A TANULMÁNYI MIGRÁCIÓ TERÜLETI JELLEMZŐI

A Vajdaságból Magyarországra irányuló tanulmányi célú migráció földrajzilag meglehetősen koncentrált mintázatú. A KIR adatbázisa (EDUCATIO)<sup>4</sup> alapján 2005 és 2010 között a szerbiai (vajdasági) fiatalok Szegedre (1 158 fő), Budapestre (401), Pécsre (129) és Gödöllőre (20) nyertek felvételt a legnagyobb számban. A Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) Zentán működő kihelyezett kertészmérnöki képzésre 342 főt vettek fel (1. ábra).

A hallgatók regionális megoszlásában a legfőbb szerepet – láthatóan – a Vajdaság-

hoz való földrajzi közelség játssza. Szeged kiemelkedő szerepet tölt be e folyamatban (ERŐSS et al., 2011; TAKÁCS–KINCSES, 2013), hiszen a felsőoktatásban minden második vajdasági hallgató Szegedet választja. A földrajzi közelség mellett ebben természetesen a város diverzifikált, jó hírű oktatási szolgáltatásai is közrejátszanak. Így napjainkban Szeged oktatási vonzáskörzete átnyúlik a határokon, és kiterjed a környező, elsősorban vajdasági magyarlakta területekre.

1. ábra: A magyar felsőoktatásba jelentkező szerb állampolgárok



az oktatás helyszíne szerint, 2005–2010 (fő)

Forrás: EDUCATIO adatbázisa alapján a szerzők szerkesztése, 2012.

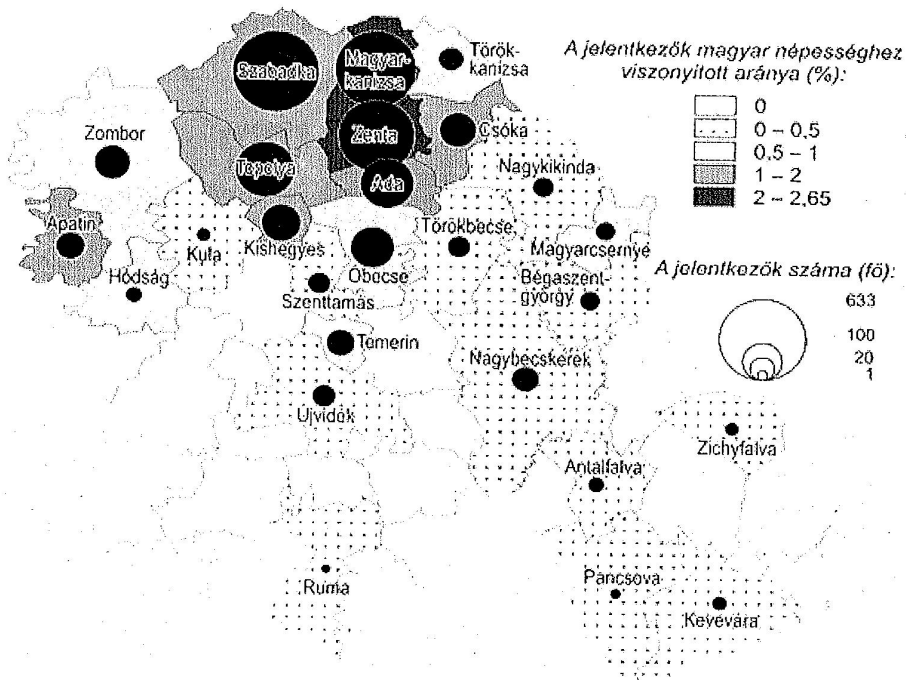
A Magyarországra irányuló felsőoktatási migráció a vajdasági magyar egyetemisták, főiskolások 20–25%-át érintette a 2000-es évek közepén (GÁBRITY MOLNÁR, 2007a: 116.). Ez az arány fokozatosan növekszik, és napjainkra 30–35%-ra emelkedett (SZÜGYI–TAKÁCS, 2011). A vajdasági magyar fiatalok felsőoktatási tanulmányi célú migrációjában az átlagosnál magasabban kvalifikált szülők gyermekei vesznek részt (ERDEI, 2005). Az Identitás Kisebbségkutató Műhely nem reprezentatív kérdőíves felmérése szerint a Magyarországon tanuló vajdasági egyetemisták szüleinek iskolai végzettsége jóval magasabb, mint azoké, akik Szerbiában folytatják egyetemi tanulmányaikat.<sup>5</sup> Ugyanezen kutatás szerint a Magyarországon tanulók

<sup>5</sup> A Magyarországon tanuló egyetemisták körében az egyetemi végzettséggel rendelkező apák aránya 22,6%, a szerbiai egyetemek hallgatóinál ezzel szemben 7,7% (IDKM, 2010: 4.).

<sup>4</sup> Az adatbázisban szereplő hallgatók (N=2806) 85%-a általános és normál felvételei eljárással, 1%-a keresztféléves eljárással, 14%-a pótfelvételi eljárással jelentkezett a felsőoktatási intézményekbe, a 2005–2010-es időszakban. A felvételizők alapsokaságának nemi megoszlása: 56% nő, 44% férfi. Felvételt 2161 hallgató nyert (77%-os felvételi sikeresség); 84%-uk tanul Magyarországon, míg 16%-uk kihelyezett képzésen (Zenta) folytatja tanulmányait. A felvételt nyertek 83,4%-a alapképzésen folytatja tanulmányait; többségük nappali munkarenddel (71,2%), esetleg levelező tagozaton (24,9%), az egyéb munkarendek (távoktatás, esti oktatás) nem jellemzők. A felvételt nyert hallgatók 70%-a állami finanszírozottként (a vizsgált időszakban 1514 hallgató), míg 30% költségtérítéssel tanul Magyarországon (647 fő). Az *Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. külföldi hallgatókat tartalmazó adatbázisát rendelkezésünkre bocsátotta dr. Veroszlata Zsuzsanna és Fodor Szabolcs, amiért a szerzők ezúton is köszönetet mondanak.*

körében magasabb a gimnáziumot végzettek aránya, mint a Szerbiában továbbtanulóknál (IDKM, 2010: 4.).

Területileg, a magyarországi felsőoktatásban továbbtanuló szerb állampolgárok elsősorban a Vajdaság északi, magyarok által nagy arányban lakott községeiből (opština) származnak. 2005 és 2010 között a legnagyobb kibocsátó községek Szabadka (636 fő), Magyar-kanizsa (552), Zenta (489), Topolya (279) és Ada (217). A 2. ábrán jól látható, hogy a kibocsátó területeknél – a célterületekhez hasonlóan – meghatározó tényező a Magyarországhoz való földrajzi közelség, ugyanakkor ez egybeesik a magyar etnikai tömb területével. Bár a szórványterületekről is érkeznek hallgatók Magyarországra, arányaiban sokkal kevesebben, mint az etnikai tömb területéről. Ráadásul a Vajdaság déli részeihez Újvidék, mint felsőoktatási központ is közelebb van, mint Szeged. Ha a Magyarországon tanuló vajdasági hallgatókat a kibocsátó terület magyar lakosságához viszonyítjuk, akkor azt találjuk, hogy minél nagyobb a magyar lakosság aránya, annál magasabb arányban tanulnak Magyarországon a főiskolások és egyetemisták.



2. ábra: A magyarországi felsőoktatási intézményekbe jelentkező vajdaságiak a kibocsátó községek (állandó lakóhely) szerint, 2005–2010

Forrás: EDUCATIO adatbázisa alapján, illetve a 2011-es szerb népszámlálás alapján a szerzők szerkesztése, 2013.

Bár a határon túli magyar hallgatók számára a magyarországi ösztöndíjrendszert többek között azért hozták létre az 1990-es évek elején, hogy a küldő országokban anyanyelven elérhetetlen szakokra képesítsen, ez már az 1990-es években sem változott meg (HORVÁTH, 2004: 60.), és napjainkban sem az határozza meg a tudományterületi megoszlást, hogy a kibocsátó régiókban mire van szükség, hanem az egyéni érdeklődés és a karrierlehetőség. A Vajdaságból érkező felvételizők tudományterületi megoszlására a következő sorrend a jellemző: agrártudományok (20% – BCE kihelyezett tagozata miatt), bölcsész tudományok (14%), egészségügyi és orvostudományok (12%), természettudományok (10%) és informatika (8%). TAKÁCS a Szerbiában tanuló vajdasági magyarok kedvezőtlen tudományterületi megoszlását hangsúlyozza, ugyanis az otthon tanulók a helyi „szűkös felsőoktatási kínálatból” válogatnak. Tartományi szinten a vajdasági magyar hallgatók 44,7%-a társadalom- és bölcsész tudományok, 28,2%-a pedig technika- és technológiatudományok területén szerez felsőoktatási végzettséget (TAKÁCS, 2009). A magyarok által nagyobb arányban lakott észak-vajdasági, határ menti régióban a helyzet még kedvezőtlenebb. A régióban maradó fiatalok negyede műszaki végzettségű, negyede tanító, negyede pedig közgazdász-menedzser (ez egyben az Észak-Vajdaságban elérhető, magyar nyelvű felsőoktatási kínálatot is tükrözi). A helyi magyar nyelvű felsőoktatás sem a magyar kisebbség igényeit és érdekeit, sem a régió társadalmi-gazdasági változásait és a munkaerőpiac elvárásait nem képes követni (SZÜGYI-TAKÁCS, 2011).

## A VAJDASÁGIAK DÖNTÉSEI/ÉRVEI A MAGYARORSZÁGI TANULMÁNYI MIGRÁCIÓ MELLETT

Az 1990 óta eltelt bő két évtized során a vajdasági családokban a gyerekek magyarországi továbbtanulását érintő döntéseket a változó politikai, gazdasági körülmények, a társadalmi mobilitás és boldogulás perspektívái egyaránt befolyásolták. A kilencvenes években, a feléledő nacionalizmus, a polgárháború, az embargó és a NATO-bombázások idején a magyarországi tanulmányok melletti döntésben a biztonság volt az elsődleges – noha nem kizárólagos – szempont a fiatalok és a családok számára (fizikai biztonság a katonakötelezettséggel szemben, a fojtogató nacionalista légkörrel szembeni szellemi szabadság, a gazdasági válsággal és kilátástalansággal szembeni gazdasági biztonság). Az ezredfordulót követően azonban a megélhetés, boldogulás, karrierépítés lehetőségei váltak a tanulmányi célú migrációt motiváló perdöntő tényezővé, a magyarországi diploma pedig 2004 óta felértékelődött, hiszen az uniós munkaerőpiacra való belépés esélyével kecsegtet. Ugyanakkor a magyarországi diploma iránti kereslet az elhúzódó magyarországi gazdasági válság idején sem csök-

ken(t), ami – Szerbia még rosszabb gazdasági helyzetén kívül – azt mutatja, hogy a gazdasági szempontok a döntésben egyáltalán nem kizárólagosak.

A legfontosabb vonzó és taszító tényezők között a vajdasági magyar nyelvű felsőoktatási képzés lehetőségeinek szűkösségét, illetve hiányát kell említenünk (pl. GÁBRIITY MOLNÁR, 2007b; TAKÁCS, 2009; SZÜGYI–TAKÁCS, 2011), ami egyúttal a szerbiai társadalomban való boldogulás, a társadalmi mobilitás esélyeinek korlátozott voltát is előrevetíti. A szerb nyelv ismerete, használata természetesen függ az adott család, a szomszédság, a település, a régió etnikai összetételétől, de az interjúk alapján úgy tűnik, hogy a szerb nyelvű felsőoktatási tanulmányok a mégoly jó nyelvtudással rendelkező fiataloktól is rendkívüli erőfeszítéseket követelnek. A nyelvtudás, a nyelvi kompetenciák alapvető szerepet töltenek be a migrációs döntésekben; a szerb államnyelv hiányzó/nem megfelelő ismerete egyfelől, a magyar nyelvű képzésben való részvétel lehetősége, másfelől a tanulmányi célú migrációt tápláló tényezők. Az interjúk rávilágítottak arra is, hogy a támogató – rokonokból, volt iskolatársakból, ismerősökből álló, s az áttelepüléssel járó nehézségek kezelésében segítséget jelentő – hálózatok milyen fontos szerepet játszanak a tanulmányi célú migráció fenntartásában. S ugyanígy, a vonzó és a migrációt tápláló tényezők között a széles, jó minőségű magyarországi képzési paletta mellett a magyar állam ösztöndíjrendszer, kollégiumi hálózatot kínáló támogatási politikája, vagy – például Szeged esetében – akár a földrajzi közelség is fontos helyet foglal el.

A végső le- vagy visszatelepedésről hozott döntés sok esetben egy összetett, hosszabb folyamat eredményeként születik. Beszélgetőpartnereink egy része az áttelepedés szándékával kezdte meg magyarországi tanulmányait, mások viszont a hazatérést tervezték, legalábbis nem zárták ki annak lehetőségét. A (végleges) magyarországi letelepedés mellett érvelve beszélgetőpartnereink rendre összevetették a két ország között a mobilitási, megélhetési és karrierlehetőségek tekintetében fennálló különbségeket. Az egyes diplomák (például orvos, mérnök vs. szociológus, magyar logopédus) munkaerő-piaci értékesíthetőségének eltéréseitől eltekintve is alapvető problémát jelent, hogy az esetek többségében még a jelentősebb magyar népességgel rendelkező településeken is olyan szakembereket keresnek, akik jól beszélnek szerbül. A magyarországi diploma szerbiai honosítása hosszú évekig elhúzódhat, s addig az érintettek, ha visszatelepednek, a tényleges végzettségüknél alacsonyabb beosztásban s ennek megfelelő bérezésért tudnak csak elhelyezkedni. Emellett – a felsőfokú tanulmányok ideje alatt kialakított – kapcsolatrendszerük is elsősorban Magyarországhoz köti őket, ott tudják csak ezeket a kapcsolatokat gazdaságilag is kihasználni (pl. munka keresésekor). Beszélgetőpartnereink jószérivel egyöntetűen kedvezőtlennek és kiszámíthatatlannak tartották a szerbiai gazdasági, munkaerő-piaci, társadalmi és politikai helyzetet, amely a magyarországi diplomát szerzett magyar kisebbségek számára nem kínál valódi esélyt és perspektívát. Az is igaz, hogy néhány diplomás

számára a nagyvárosok, főként Budapest által kínált kulturális lehetőségek fényében szűkösek, kisléptékűnek tűnik a vajdasági világ.

Az anyagi boldoguláshoz, szakmai előmenetelhez, karrierhez kapcsolódó szempontok mérlegelése mellett a társas kapcsolatok alakulása, mindenekelőtt a házasság és a gyermekek születése, de a régi-új barátságok, munkatársak hálózata is meghatározó hatással vannak a migráció kimenetelére. A végleges magyarországi letelepedést szolgáló döntést segítheti, ha időközben a testvérek, barátok is átköltöztek, ha az idősebb szülőkön, nagyszülőkön kívül nem maradt otthon senki. A hazatérés évekig nyitott lehetőségét lezárhatja a házasság egy magyarországi partnerrel, de ugyanígy, a vajdasági társ is hazaszólíthat Magyarországról. Bárhol is éljen a család, a gyerekek megszületésével alapvetően megváltoznak a migrációs perspektívák: mellettük, velük már nem könnyű és nem is vágyott a mozdulás.

## A VISSZATÉRÉS LEHETŐSÉGE ÉS ÚJABB NEMZETPOLITIKAI MEGOLDÁSOK

Becslések szerint a tanulmányaik befejezése után a Magyarországon tanulók mindössze 50%-a tér vissza szülőföldjére (GÖDRI, 2005),<sup>6</sup> így a tanulás, illetve a továbbtanulás migrációs csatornának tekinthető, amely az áttelepedés vagy a Nyugat-Európába való továbbvándorlás első lépéseként is értelmezhető (FERCSIK, 2008). Éppen ezért e jelenség komoly aggodalmakat kelt a vajdasági magyar közösségben, amelyet egyaránt értékelnek demográfiai problémaként és agyszívasként, és amely végső soron a kisebbségi magyar közösség fennmaradását veszélyezteti.

A problémát a vajdasági magyar közösség képviselőiben a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) a saját nemzetpolitikai eszközeivel igyekszik megoldani. Az MNT biztosítani szeretné a magyarok minél magasabb iskolázottságát, képzését, elhelyezkedését, szülőföldön való boldogulását. Az MNT hangsúlyozza a vajdasági felsőoktatás jó minőségét, ezen túlmenően a 2011/2012-es tanévtől anyagi ösztöndíj (120–150 Euró havi ösztöndíj) és egyéb – mentorálási, majd elhelyezkedési – segítséget is nyújt a helyben maradó fiataloknak (MNT 2010). Az MNT oktatásfejlesztési stratégiája a hiányszakmákat továbbra is magyarországi, de Szerbiában szerződött és folyósított támogatási és pályázati eszközökből, szerbiai felsőoktatási intézményekben szerzett diplomákkal próbálja biztosítani. Az ösztöndíjrendszer átalakításának hatásai csak hosszabb távon

<sup>6</sup> A visszatérők arányára egyéb becslések is napvilágot láttak. SZÜGYI és TAKÁCS (2011: 296.) szerint a vajdaságiak 30–50%-a tér haza a diploma megszerzése után; JÓZSA (2013) az elmúlt tíz évben lefolytatott (a Szekeres László Alapítványhoz benyújtott) honosítási kérelmek alapján kiemeli: minden harmadik Magyarországon megszerzett diploma honosítására sor került Szerbiában (véltetően 1/3-uk tér vissza).

lesznek mérhető, és az eredményesség természetesen nagyban függ majd az aktuális szerbiai gazdasági-társadalmi viszonyoktól.

## ÖSSZEGZÉS

A vajdasági fiatalok az elmúlt húsz évben tömegesen kezdték meg főiskolai/egyetemi tanulmányaikat Magyarországon – „egy idegen országban”. A háborús helyzet, a kifejezett politikai és társadalmi bizonytalanság időszakának elmúlásával, a külföldön tanulás jelensége és növekvő tendenciája továbbra sem fulladt ki. A tanulási célú migráció jelentős és mindennapi jelenség a határregióban (tipikus példa a Szeged–Szabadka reláció), és általában a vajdasági fiatalok körében. A legvonzóbb egyetemi központok között első helyen Szeged, Budapest és Pécs szerepel, míg a legnagyobb kibocsátó települések Szabadka, Magyarkanizsa, Zenta. A vajdasági magyar fiatalok szakválasztását döntően az anyanyelven történő tanulás lehetősége befolyásolja, ezt az anyagi okok követik (ösztöndíj, tandíj, útiköltség, távolság stb.). Magyarországon tanulva azonban, a vajdasági magyar fiatalok nem tudnak – és sokszor nem is akarnak – a szerbiai munkaerőpiac igényeihez alkalmazkodni, szerbül megtanulni, okleveleket honosítani. Így vajdasági magyar szemszögből a folyamat egyértelműen az agyszívás következményeit hordozza magában és az esetek többségében a szülőföldről való „végleges” távozás első lépésként tekinthető.

## IRODALOM

- CSANÁDY MÁRTON–SZEMÉLYI LÁSZLÓ 2006: Brain Drain. Közelpék a diplomás magyarokról. – *Századvég*. 3. sz. 79–122. o.
- EDUCATIO 2012: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest. [statisztikai adatbázis]
- EGEDY TAMÁS–KOVÁCS ZOLTÁN 2011: Budapest as a Destination of Migration: the View of Transnational Creative Workers. – *Hungarian Geographical Bulletin*. 2. sz. 161–188. o.
- EPARE CHRISTIAN 2008: A nemzet peremén. Külhoni magyar ösztöndíjasok a fővárosban. In: SZARKA LÁSZLÓ–KÖTÉL EMŐKE (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 10–29. o.
- ERDEI ITALA 2005: Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében. – *Educatio*. 2. sz. 334–359. o.
- ERÖSS ÁGNES–FILEP BÉLA–RÁCZ KATALIN–VÁRADY M. MÁRIA–WASTL-WALTER, DORIS 2011: Tanulmányi célú migráció, migráns élethelyzetek: vajdasági diákok Magyarországon. – *Tér és Társadalom*. 25. évf. 4. sz. 3–19. o.
- FERCSIK RITA 2008: Szülőföldről a hazába – és vissza? In: SZARKA LÁSZLÓ–KÖTÉL EMŐKE (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 124–138. o.
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2007a: Megmaradás, avagy továbbtanulási lehetőségek és szándékok a Vajdaságban – etnikai magatartásvizsgálat. In: KUPA LÁSZLÓ (szerk.): *Tájak, tájegységek, etnikai kisebbségek Közép-Európában*. B&D Stúdió, Pécs. 110–120. o.
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2007b: Vajdasági magyar fiatal diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei. In: MANDEL KINGA–CSATA ZSOMBOR (szerk.): *Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében*. Apáczai Közalapítvány, Budapest. 132–172. o.
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2008: *A szerbiai emigráció fél évszázada*. <http://gabritymolnariren.com/emigracio.pdf> [2009. november 15.]
- GÖDRI IRÉN 2005: A bevándorlók migrációs céljai, motivációi és ezek makro- és mikrostrukturális háttere. In: GÖDRI IRÉN–TÓTH PÁL PÉTER (szerk.): *Bevándorlás és beilleszkedés*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 69–131. o. [KSH NKI Kutatási Jelentések 80.]
- GREDEL, S. 2006: Virtuálni povratok „četrvtre“ i „pete“ generacije migranata. – *Filozofija i društvo*. 29. sz. 77–88. o.
- GÜRÜZ, K. 2008: *Higher Education and International Student Mobility in the Global Knowledge Economy*. State University of New York Press, Albany.
- HORVÁTH ISTVÁN 2004: Az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulási migrációja 1990–2000. – *Erdélyi Társadalom*. 2. sz. 59–84. o.
- IDKM [Identitás Kisebbségkutató Műhely] 2010: *Migrációs szándék a vajdasági magyar egyetemisták körében*. Zenta. [http://www.idkm.org/tanulmanyok/Migracios\\_szandek1.pdf](http://www.idkm.org/tanulmanyok/Migracios_szandek1.pdf) [2011. június 11.]
- IREDALE, R. 2001: The Migration of Professionals: Theories and Typologies. – *International Migration*. 5. sz. 7–26. o.
- JÓZSA LÁSZLÓ 2013: *A diplomahonosítás útvesztői* [konferencia előadás]. A jó példa ragadós. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka. [2013. március. 8.]
- KSH 2010, 2012: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. [statisztikai adatbázis]
- MAHROUM, S. 2001: Europe and the Immigration of Highly Skilled Labour. – *International Migration*. 5. sz. 27–43. o.
- MIHAILOVIĆ, S. 2004: Oduzimanje budućnosti – Omladina Srbije u vodama tranzicije. In: SREČKO, M. (szerk.): *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Centar za proučavanje alternativa, Beograd. 17–37. o.
- MOLNÁR CSABA 2008: Érvényesülés, karrierépítés – hazatérés. Hallgatói döntéshelyzetek. In: SZARKA LÁSZLÓ–KÖTÉL EMŐKE (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 139–154. o.
- OECD 2002: *Education at a Glance*. OECD, Paris.
- RÉDEI MÁRIA 2006: Tanulási célú migráció a világban és itthon. – *Demográfia*. 2–3. sz. 232–250. o.
- RÉDEI MÁRIA 2009: *A tanulmányi célú mozgás*. Reg-info Kft., Budapest.
- SALT, J. 2005: *Current Trends in International Migration in Europe*. Council of Europe. [http://www.grupa484.org.rs/czm/migracioni\\_potencijal/Current Trends in International Migration in Europe\\_Salt\\_%202005.pdf](http://www.grupa484.org.rs/czm/migracioni_potencijal/Current Trends in International Migration in Europe_Salt_%202005.pdf) [2013. február 18.]
- SZÜGYI ÉVA–TAKÁCS ZOLTÁN 2011: Menni vagy maradni? Esélylatolgatás szerbiai és magyarországi diplomával. In: PÁGER BALÁZS (szerk.): *Évkönyv 2011. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola*. PTE KTK, Pécs. 283–300. o.
- TAKÁCS ZOLTÁN 2009: Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken. In: KÖTÉL EMŐKE–SZARKA LÁSZLÓ (szerk.): *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 289–313. o.
- TAKÁCS ZOLTÁN–KINCSESE ÁRON 2013: A Magyarországra érkező külföldi hallgatók területi jellegzetességei. – *Területi Statisztika*. 53. évf. 1. sz. 38–53. o.
- TÓTH PÁL PÉTER 1997: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon, 1988–1994*. Püski Kiadó, Budapest.